

Význam kategorie třída a národ a především význam vztahu dělnické třídy a národa a způsobu řešení národnostní otázky za hegemonie dělnické třídy stále vzrůstá.

V podmínkách socialismu v Československu jsme v řešení národnostní otázky dosáhli od roku 1948 významných výsledků. Oba naše národy a čtyři národnosti mají dnes podstatně jinou politickou, sociálně třídní, ekonomickou a kulturní strukturu, než tomu bylo před socialistickou revolucí. Do popředí vystoupilo jiné národní povědomí, nacionalismus jako státní ideologie a forma národního vědomí byl nahrazen internacionalismem a socialistickým vlastenectvím. Stali jsme se součástí socialistické soustavy, součástí svazku národů a států, které stojí v předním šiku v boji za mír, pokrok a socialismus a které odstranily vykořisťování člověka člověkem a národa národem.

V přístupu k této otázce jsme museli překonat některé projevy sektářství a dogmatismu z padesátých a šedesátých let. Bylo to především nedocnění kategorie *národ* a *národní*, nedocnění významu vztahu dělnické třídy a národa a nedocnění významu optimálního státoprávního uspořádání vztahů mezi českým a slovenským národem. Bylo to také podcenění internacionalismu v teorii, praxi i výchově, a to jak ve vztahu k SSSR, tak ve vztahu obou našich národů. Vážně byl též podceněn, resp. nesprávně zaměřen boj proti nacionalistickým předsudkům.

Už pátý rok vedeme namáhavý, avšak vcelku úspěšný boj za překonání důsledků obrovské *vlny nacionalismu a antisovětismu*, která zaplavila naši zemi v r. 1968 a jejímž prostřednictvím se pravice snažila dostat se k moci. Tato vlna nacionalismu a antisovětismu nás nutí o mnoho hlouběji — a s větším vynaložením sil a prostředků — zkoumat všechno, co je spojeno s otázkou národa, národnostních vztahů, interna-

cionalismu a vlastenectví na jedné straně a nacionalismu na straně druhé. Tvrdíme sice, že *nacionalismus* byl a je hlavní zbraň pravice a že *představuje hlavní obsah antikomunismu*. Ale teoretickému rozboru příčin silných nacionalistických projevů, které jsme u nás zaznamenali, a pozitivnímu rozpracování kategorií souvisejících s touto otázkou věnujeme v plánech výzkumné činnosti poměrně málo místa. V nejbližší době můžeme proto očekávat několik iniciativních návrhů na zařazení této problematiky do státního plánu výzkumu.

I v rámci filosofie a sociologie se jen těžko propracováváme k poznání, že třídní a sociální struktura v socialistických zemích není zatím bez „břehů“, ale že má konkrétní národní hranice; že jde o *internacionální vztahy mezi národními částmi dělnické třídy*, o vztahy národů vedených dělnickou třídou v čele s komunistickými a dělnickými stranami; že i u nás v ČSSR má (a ještě dlouho bude mít) sociální struktura národní hranice, že je historicky, a tedy národně podmíněna.

Nutnost hlubšího studia kategorií *národ* a *národnostní vztahy* vyplývá v neposlední řadě z dalších úkolů budování vyspělé socialistické společnosti v ČSSR, upevňování jednoty socialistických států v čele se Sovětským svazem a prohlubování integračních procesů ve všech sférách společenského života.

Obrovským krokem vpřed v oblasti teoretického výzkumu národnostních vztahů bylo padesáté výročí vzniku SSSR. Sověští soudruzi zdůraznili význam této otázky jako důležité součásti teorie socialistické revoluce a výstavby socialismu a komunismu. Dosud se nám nepodařilo zcela zhodnotit projevy sovětských stranických a státních představitelů, výsledky diskusí a vědeckých konferencí a desítky významných teoretických prací, které byly při této

* Referát přednesený 11. dubna 1973 na celostátním semináři komunistů-pracovníků v oblasti filosofie a sociologie v Soleníčích.

příležitosti vydány. V SSSR byly národnostní vztahy podrobeny komplexnímu rozboru. V této souvislosti je třeba uvést zejména práce S. T. Kaltachčjana, A. A. Satybalova, K. Ch. Chanazarova, V. G. Afanasjeva, J. B. Arufuňana, E. V. Tadevosjana, E. A. Bagramova, A. K. Azizjana a dalších. Zvláště bych chtěl upozornit na práci A. Cholmogorova *Internacionální rysy sovětských národů*, v níž autor shrnuje výsledky několika sociologických výzkumů týkajících se národnostních vztahů, které se uskutečnily v jednotlivých sovětských republikách od r. 1963. V Sovětském svazu byly komplexně zkoumány všechny stránky národnostních vztahů, počínaje poměry v závodech, v rodině, ve škole, na vesnici, a konče většími strukturami, jako jsou města, oblasti, republiky, bylo zkoumáno vědomí i bytí.

Jednotlivé ústavy Akademie věd SSSR přistoupily k podrobnému zhodnocení národnostních vztahů v jednotlivých socialistických zemích i v imperialistických a rozvojových zemích především z hlediska státoprávního a politického.¹

Na zásadní význam zkušeností Sovětského svazu a na zásadní význam národnostní otázky a národnostních vztahů v socialistické soustavě a ve světě vůbec poukázala všesvazová vědecká konference, kterou uspořádaly v říjnu 1972 v Moskvě k padesátému výročí SSSR Vysoká škola stranická při ÚV KSSS, Akademie společenských věd při ÚV KSSS, IMEL a Akademie věd SSSR. Průběh této konference ukázal, že kategorie národa a národnostních vztahů nezaniká ani po vyřešení národnostní otázky, význam těchto kategorií, význam vyrovnávacích procesů, rozvoje státní jednoty a národní státnosti, vzájemného obohacování a sjednocování národních kultur a překonávání národnostních přežitků bude zákonitě stoupat. Konference upozornila na to, že v současnosti není možné mluvit o žádném „splývání“ národů — to bude záležitostí epochy vítězství komunismu ve světovém měřítku. A k této epoše nemůžeme dospět, nebude-li správně přistupovat k národnostní otázce a národnostním vztahům tak, aby byly spojenci dělnické třídy, socialismu a komunismu.

Zkušenosti — sovětské i naše — potvrzují, že *kategorie národa má dva rozhodující aspekty — historický a sociálně politický*, z nichž sociálně politický je určující. Národnostní vztahy vyžadují správný materialistický, dialektický a historický přístup, jsou závislé na změnách a vyrovnávání materiální a duchovní úrovně národů, na státoprávní, ekonomické, kulturní a sociální sféře, na rozvoji socialistické demokracie apod. Vyžadují soustavný výzkum objektivních i subjektivních stránek národnostních vztahů — národního vědomí, národních citů, národní hrdosti, národních přežitků a předsudků. Výzkum těchto momentů není možno ponechávat pouze historikům. Nemůžeme nazírat současnou problematiku národnostních vztahů u nás či v kontextu sousedních socialistických států a národů skrze prizma těchto vztahů za bývalého Rakousko-Uherska nebo po první a druhé světové válce, ale z hlediska současných vývojových tendencí a perspektiv. Při hodnocení současnosti a budoucnosti národa a národnostních vztahů má obrovskou úlohu právě filosofie a sociologie.

Diskuse v Sovětském svazu zdůraznila zejména význam národnostní problematiky ve světovém měřítku. Dnes na světě existuje více než 2000 národů, národností a národnostních skupin, z nichž většina žije ve vícenárodních státech. Diskuse zdůraznila význam socialistického řešení otázky, tj. *faktického řešení*, které v podmínkách kapitalismu není možné. Zdůraznila dále význam právních a státoprávních momentů a konečně věnovala zvláštní pozornost *internacionalismu jako metodě řešení národnostních vztahů*, jakož i rozboru nové kategorie *sovětský lid*, která vznikla v SSSR.

Sovětské zkušenosti současně ukazují na význam *komplexnosti* přístupu k řešení a zkoumání národnostních vztahů; na skutečnost, že národ je zjev objektivně subjektivní, že při změnách v sociálně třídní struktuře je třeba soustavně formovat národní vědomí mas a bojovat proti přežitkům nacionalismu.

V pravicové vlně v r. 1968 dosáhl u nás nacionalismus mimořádné intenzity. Čeští a slovenští nacionalisté a pravičáci postupovali v podstatě ruku v ruce, i když někdy akcentovali víc vnější či vnitřní mo-

¹ Viz např. *Národnostní vztahy a stát v současnosti*. Moskva, Nauka 1972.

menty. Jestliže M. Jodl psal, že „dodnes je ruský marxismus deformací Marxových ideálů a je ve své podobě pro evropský socialismus nepřijatelný“², pak mu na Slovensku M. Dzvonič přizvukoval, že v SSSR se „marxismus přeměnil z třídní ideologie v národní“, že vznikl tzv. „sovětský socialismus“, jehož ideologie je „výrazem zájmu ruského státu, a ne třídního zájmu dělníků“³.

Nacionalisté popírali platnost leninismu v našich podmínkách, popírali platnost socialistického internacionalismu, popírali nutnost vedení národů dělnickou třídou a jejím předvojem — komunistickou stranou. Otevřeně se snažili o vytržení našich národů ze soustavy socialistických národů a států. Hlásali krach národnostní politiky KSČ a snažili se dokázat, že jsme v ČSSR v období budování socialismu národnostní otázku nejen neřešili, ale zkomplikovali a národnostní vztahy jsme zhoršili.

Dnes v této činnosti pokračují někteří emigranti v zahraničí. Kromě nich se však i antikomunistická politika imperialistických zemí snaží soustavně působit na „národní city“ našeho obyvatelstva. Sledujeme-li například některé tzv. vědecké časopisy vydávané v němčině po r. 1970, vidíme, že nacionalisté používají odlišnou taktiku vůči České socialistické republice a vůči Slovenské socialistické republice.⁴ Zatímco české obyvatelstvo má být pobuzováno k boji proti Sovětskému svazu a socialistickým státům, slovenská veřejnost má být orientována na tzv. „vnitřní problémy“ — je zde patrna soustavná snaha vzbuzovat dojem, že národnostní otázka v ČSSR není vyřešena a že Slovensko nemá rovnoprávné postavení. Češi jsou tedy jakoby „utlačováni“ zvenku a Slováci zevnitř. Zmíněné časopisy se často zabývají postavením české inteligence, projevují obavy o existenci českého národa a píší o tom, jak je náš vývoj brzděn spoluprací se Sovětským svazem. Pokud jde o Slovensko, soustřeďují se zejména na tzv. slovenský problém,⁵ na problém Slováků ve střední Evropě a na nesmyslné

tvrzení o násilné asimilaci Slováků v ČSSR.⁶

Tyto názory však představují jen výsek celkové antikomunistické politiky — snahu o diferencování a tzv. „vědecký“ a objektivní přístup. Nám samozřejmě nejde jen o boj proti různým nesmyslům, jakkoli vědecky baleným. Teoreticky bychom se měli zásadně vypořádat s rozsáhlými nacionalistickými teoriemi, jimiž se antikomunismus snaží ovlivňovat obyvatelstvo nejen u nás, ale i v imperialistických zemích. Jde už o vlastní pojem „nacionalismus“. Nacionalismus je nejen vyhlášován za věčný, ale i všechny sociální teorie jsou často začleňovány pod tento pojem. Eugen Lemberg⁷ a další píší například o leninismu jako o projevu ruského nacionalismu, jehož prostřednictvím má být ovládnut svět. Je to ilustrováno například také deseti základními znaky nacionalismu, jak o nich píše Boyd C. Shafer.⁸ Marxismus-leninismus je v pracích buržoazních historiků a sociologů označován za jeden z projevů nacionalismu. Třídní podstata společenského vývoje, válek, národnostní otázky atd. se zakrývá nacionalismem.⁹ Musíme rozvinout boj proti této cizí ideologii, proti nacionalismu, tak, abychom se nejen bránili, ale abychom pomáhali ideologicky manipulovaným masám v kapitalistických státech, abychom jim ukázali rozdíl mezi buržoazní a socialistickou ideologií, mezi nacionalismem a internacionalismem, mezi metodou řešení národnostní otázky a národnostních vztahů v podmínkách kapitalismu a socialismu. Nedávno nám jedna z komisí OSN nabídla spolupráci při výzkumu postavení národnostních menšin ve světě. Do projektu však autoři ani nezařadili problematiku faktického vyrovnávání rozdílů mezi národem a národnostní menšinou. Buržoazní stát si totiž ani takové cíle klást nemůže, zatímco v socialismu je tato otázka základním cílem řešení.

Proti nacionalismu a antikomunismu bojujeme především *pozitivním způsobem*: dynamickým vývojem naší ekonomiky, politických vztahů, sociálních vztahů, rozvo-

² Podrobněji viz studii K. Pomaizla: *O kofenech a projevech národnostní omezenosti a nacionalismu u nás*. Sešity 1971, č. 16.

³ Podrobněji viz studie J. Zvary: *Konfrontácia V. I. Lenina s našou národnostnou reflexiou*. Politické aktuality, 1970, č. 7, Bratislava.

⁴ Jde zejména o *Osteuropa*, *Donauraum*, *Wissenschaftliche Dienst für Ostmitteleuropa* atd.

⁵ Viz např. *Das slowakische Problem — gestern, heute, morgen*. Osteuropa 1971, č. 10.

⁶ Viz *Wissenschaftliche Dienst für Ostmitteleuropa*, únor 1972.

⁷ Lemberg, E.: *Nationalismus*. Mnichov, Rowohlt 1964.

⁸ Shafer, B. C.: *Faces of Nationalism*. New York 1972.

⁹ Viz Stökl, G.: *Osteuropa und die Deutschen*. Hamburg 1967.

jem vědy a techniky, rozvojem marxismu-leninismu a samozřejmě zlepšováním národnostních vztahů. Jak o tom hovořil s. Gustav Husák ve *Zprávě předsednictva ÚV KSČ o realizaci závěrů XIV. sjezdu* na zasedání ÚV KSČ v únoru letošního roku, šlo a jde především o faktické vyrovnání rozdílů stále ještě existujících, o rychlejší vývoj Slovenska, možný jen díky bratrské pomoci české dělnické třídy, českých vědců, inženýrů a techniků. Přitom „naše federativní státoprávní uspořádání tvoří rámec pro správné sladění národních a společných internacionálních zájmů“. Soudruh Husák v tomto referátu uvedl, že se „vztahy mezi národy a národnostmi v naší zemi v procesu socialistické výstavby *vyřešily* (podtrhl J. Z.) v duchu leninského pojetí národnostní otázky“.

Národnostní otázka jako antagonistický a nerovnoprávný vztah mezi národy byla u nás skutečně vyřešena. Problematika *národnostních vztahů* — podobně jako v SSSR — u nás však i nadále zůstává a ještě dlouho zůstane. Na dosažené výsledky však můžeme být právem hrdi. Právě tyto pozitivní výsledky byly předmětem antikomunistické propagandy ze zahraničí. V období výstavby socialismu došlo v ČSSR k výraznému vyrovnání ekonomické a sociální struktury českého a slovenského národa i ostatních národností žijících v ČSSR.

To se odrazilo i ve vědomí lidí. Neobyčejně se upevnila pocity sounáležitosti, internacionalismu a československého socialistického vlastenectví. Rok 1968 nás však přesvědčil o značné labilitě tohoto nového vědomí a pocitů.

I když jsme — od květnové směrnice ÚV KSČ z r. 1969 — zdokonalili usměrňování národnostních vztahů v praxi, nelze nijak spoléhat na automatické působení této skutečnosti v myšlení lidí. Národní uvědomění v podobě internacionalismu a socialistického vlastenectví je třeba uvědoměle a cílevědomě formovat. Současně je třeba zkoumat stav národnostních vztahů a jejich odraz ve vědomí lidí. Je třeba rozvíjet filosofickou a sociologickou teorii národa a národnostních vztahů. Teoretických prací věnovaných této problematice a vycházejících z důsledně marxistické základny je u nás „jako šafránu“.

Můžeme se sice opírat o výsledky některých empirických výzkumů, ty se však velmi často týkají jen národností. V roce

1967 uskutečnil Slezský ústav ČSAV *výzkum vztahů a myšlení občanů české, slovenské a polské národnosti na Ostravsku*. V minulém roce byl v Severočeském kraji dokončen úspěšný sociologický *výzkum vztahů mezi občany české, slovenské a německé národnosti*. V obou případech se došlo k závažným a angažovaným závěrům. V rámci plnění úkolů státního plánu výzkumu provádí v současné době Ústav kultury a veřejného mínění v Bratislavě *výzkum kultury národností*.

Potřebovali bychom však širší a angažované výzkumy zaměřené na vztahy mezi českým a slovenským národem. Velmi mnoho objektivních dat je možno čerpat z výsledků sčítání lidu v r. 1970. Objektivní data nám však sama o sobě nestačí.

Problematice národnostních vztahů by měli věnovat více pozornosti právě teoretikové — filosofové a sociologové — v České socialistické republice. V posledních letech se těmito problémy zabývali převážně právě vědečtí pracovníci slovenského, tj. menšího národa. Tento stav je třeba změnit. Slováci by se měli věnovat spíše otázce *jednoty*, otázce, jak prohlubovat jednotu, a čeští soudruzi spíše problematice *vyrovnávání a rovnoprávnosti*. Takové *leninské* rozdělení úkolů by neobyčejně prospělo rozvoji marxisticko-leninské teorie národa a národnostních vztahů. Bylo by přínosem i v boji proti antikomunismu. I úkoly v boji proti nacionalismu a antikomunismu, který přichází *zvenku*, bude nutno rozdělit. Také při přípravě nových pracovníků, při výuce atd. bychom měli věnovat rozhodně více pozornosti otázkám internacionalismu a boje proti nacionalismu.

Východiskem by měl být *komplexní* výzkum národnostních vztahů. Tento výzkum by měl postihnout národnostní vztahy nejen v rámci našeho státu, ale i vztahy k sousedním socialistickým státům a národům a napomoci tak zákonitým integračním procesům, které přerůstají rámec našeho státu.

Резюме

Звара Ю.: Решение национального вопроса и борьба с национализмом

Национальные отношения в ЧССР отличаются — в сравнении с отношениями при капитализме — новым качеством. У чешской и словацкой наций и у венгерской, немецкой, польс-

кой, украинской национальностей есть новый политический, экономический, классово-социальный и духовный характер. При успешном решении национальных отношений, надо было преодолеть многие объективные и субъективные проблемы, преодолеть некоторые проявления сектантства и догматизма или национализма, однако прежде всего сильную волну национализма и антисоветизма. Действительность, что национализм был в 1968 г. главным орудием правого крыла, уделяется в теоретической работе, в разработке марксистской философии и социологии, недостаточное внимание. Вообще мало внимания уделяется вопросу отношения социализма и нации, национальных отношений, интернационализму, изменениям национального сознания, и т. д. Громадный вклад в этом направлении означало теоретическое обобщение, которое осуществили советские товарищи по случаю 50-ой годовщины образования СССР. К результатам этой советской теоретической «жатвы» надо все снова и снова возвращаться творческим образом.

Последствия националистической волны 1968 года, проявляющейся в обеих республиках ЧССР по сути дела одинаковым образом, требуют систематического изучения. Кроме того, чтобы следить за их внутренними источниками и носителями надо также обращать внимание на антикоммунистическую и националистическую пропаганду извне. Особенно разные направления западногерманского Остфюршунга используют в настоящее время против нас дифференцированные методы борьбы: по отношению к словацкой части государства они стремятся форсировать представления о неудачах чехо-словацкой социалистической федерации и об отставании Словакии. По отношению к чешской части государства они распространяют представления о каком-то экономическом и политическом гнете извне со стороны Советского Союза.

В борьбе против этой пропаганды нельзя оставаться на поверхности. Необходимо больше внимания обращать на саму категорию «национализм». Национализм и шовинизм представляют основное мировоззрение и политику империализма и его теоретиков при их подходе к решению отношений между народами. Открывать эту реакционную сторону современного империализма и ее познания у нас на родине является одной из первоочередных задач нашего теоретического фронта.

На упрощение социалистических национальных отношений внутри ЧССР и между народами и государствами социалистической системы действует прежде всего положительное развитие экономики, политики, культуры и широкие уравнивающие процессы. Но нельзя полагаться на автоматическое воздействие этих процессов на общественное и национальное сознание людей. Целенаправленное формирование национального сознания масс в форме социалистического интернационализма и патриотизма требует создания условий для комплексного исследования национальных отношений и состояния национального сознания. К более широкому заключению, связанным с принятием участия в общественном развитии, приводят нас в этой области и решения XVI съез-

да КПЧ. Пока у нас в нашем распоряжении только частичные исследования и обобщения.

Summary

Zvara J.: Solution of the National Problem and the Struggle against Nationalism

In Czechoslovakia, national relations are characterized — in contrast to the conditions under capitalism — by a new quality. The Czech and the Slovak nations as well as the Hungarian, German, Polish and Ukrainian nationalities have acquired a new political, economic, social, cultural and spiritual character. In successfully solving the problem of national relations, it was necessary to cope with many objective and subjective problems, to overcome some manifestations of sectarianism and dogmatism or anationalism — first of all, however, a strong wave of nationalism and antisovietism. The fact that, in 1968, nationalism was the main weapon of the right is insufficiently considered in theoretical work, in developing Marxist philosophy and sociology. The same applies to the question of the relation between socialism and the nation, to national relations, internationalism, changes in the national consciousness, etc. The theoretical generalization effected by the soviet comrades on the occasion of the 50th anniversary of the foundation of the USSR represents a notable contribution in this direction. Again and again, it is expedient to return, in a creative way, to the results of this soviet theoretical “harvest”.

The consequences of the nationalistic wave in 1968 — whose manifestations were, in substance, analogical in both the socialist republics of Czechoslovakia — require systematic study. For sure, besides examining their inner sources and bearers, it is necessary to take note of the anticommunist and nationalistic propaganda from abroad. At present it is, in particular, the various forms of West-German “Ostforschung” that apply differentiated methods of struggle against us: on the Slovak part of the state they are striving to foist ideas of the failures of the Czechoslovak socialist federation and the retardation of Slovakia. In the Czech part of the state, they are spreading ideas about a sort of economic and political oppression from outside, from the part of the USSR and the other socialist allies.

In the struggle against this propaganda, it is impossible for us to remain on the surface only. It is necessary to pay increased attention to the category of “nationalism” itself. Nationalism and chauvinism characterize the fundamental view of life and the politics of imperialism and its theorists in their approach to solving international relations. One of the primary tasks of our theoretical front is to disclose this reactionary aspect of contemporary imperialism and to spread its understanding in this country.

It is, first of all, the positive development of economy, politics, culture, and the extensive equilibrating processes that affect the consolidation of the socialist national relations in

Czechoslovakia and among the nations and states of the world socialist system. However we must not rely on an automatic influence exerted by the processes on the people's social consciousness and on their national consciousness. A purposeful formation of the national consciousness of masses in the form of socialist internationalism and patriotism requires the creation of conditions favouring the complex

research into national relations, as well as into the state of national consciousness. The resolutions of the 14th Congress of the Communist Party of Czechoslovakia also lead us to broader and more committed conclusions in this area. For the time being, however, only partial researches and generalizations are available.